

Úkaz a jev (nedokončeno)

(S poznámkami k jednomu Patočkovu výkladu „fenoménu“)

Nemám rád obecné formule, jimiž se někteří myslitelé jakoby vymezují proti určitému mysliteli jinému. Někdy je to ovšem nezbytné, a pro nezbytnou krátkost času nebo omezenost místa je třeba to udělat několika slovy anebo v několika větách. Někdy bývám vyzván, abych tak učinil, a zřejmě se čeká nějaké takové stručné vymezení. Obvykle to odmítám s odůvodněním, že nehodlám vykládat, jak rozumím tomu či onomu mysliteli „vůbec“, „vcelku“, a trvám na stanovení určitého problému, o němž bude řeč (tedy nikoli mluvit o filosofovi, ale o určitém filosofickém problému, a to ať už samostatně, nebo se soustředěním na určitého myslitele, jeho pochopení a jeho řešení toho problému). Vůči Patočkovi se obvykle jen pouhým naznačením „vymezuji“ tak, že jsem se od něho mnohému naučil, ale že jsem se nestal fenomenologem, že fenomenologii jakožto filosofii odmítám, že ji chápu jen jako metodu (tj. jednu z metod). Tentokrát bych se však chtěl pustit do něčeho jiného: chci se přidržet určitého (vybraného) textu z Patočkových přednášek, posthumně vydaných jeho žáky pod názvem „Platón a Evropa“ z roku 1973 (kdy jsem byl zaměstnán v Památníku národního písemnictví jako noční vrátný); text byl pojat do svazku „Péče o duši II“ Patočkových Sebraných spisů (jako sv. 2). Zůstanu jen u § 2 (str. 161 nn.), konkrétně pak u výkladu, co to je „fenomén“.

1.

Především se musím kriticky zmínit o jednom nedostatku Patočkova výkladu, totiž o jeho směřování významu dvou termínů, „úkaz“ a „jev“ (resp. „ukazovat se“ a „jevit se“). Po mém soudu je z věcných důvodů zapotřebí obojí přesně odlišit. A to budu v následujících poznámkách soustavně dělat, neboť mi to dává nejen vhodnou příležitost ke kritice Patočkova pojetí, ale také prostředek k ní a jakousi oporu při sledování a rozvíjení myšlenky.

2.

Patočka vychází (161) z Husserlových Idejí, konkrétně z jeho výkladu tzv. fenomenologické redukce; Patočka nechce jen zůstat u Husserlova textu a jeho překladu, ale chce se dostat k „problému“ samému: fenomenologická redukce znamená „převedení na fenomén“. A Patočka formuluje tyto otázky: převedení čeho na fenomén? A co to znamená fenomén? Proč je zapotřebí nějakého převádění? Odkud kam máme být převedeni? Už formulace těchto několika otázek naznačuje jistý směr a záměr, ale to si necháme na pozdější chvíli. Patočka sám vychází z otázky, „co znamená fenomén“, a uvádí, že se toto původně řecké slovo běžně překládá jako „zjev“. A ihned uvádí také druhý překlad, když říká, že pod slovem zjev „si představujeme“, „že něco tady nejen je, nýbrž že se také ukazuje“. „Věci na jedné straně v sobě jsou a jsou, čím jsou, a na druhé straně se ukazují“. „Ne každá věc se také ukazuje.“ (Vše 161.)

3.

Patočka na tomto místě neuvádí příklad, kdy se nějaká „věc“ opravdu „neukazuje“, jen jakoby konstatuje, že „ne každá věc se také ukazuje“. Můžeme se proto tázat: může se nějaká „věc“ jevit, i když se vůbec neukazuje? Patočka by tuto otázku asi odmítl, neboť obou termínů, „ukazovati se“ a „jeviti se“, užívá promiscue. Potom však vzniká další otázka: jak můžeme mluvit o tom, že se nějaká „věc“ neukazuje (ani nejeví, nezjevuje)? Odkud můžeme vůbec vědět o nějaké takové „věci“? Nevím, jak by odpověděl Patočka; proto na tyto otázky odpovím pouze sám. Předpokládám jen, že Patočka chce trvat na odlišení toho, že „věci nejenom jsou, nýbrž že jsou zjevné“ (162), takže fenomén tedy znamená, že věci se ukazují: jde o „ukazování jsoucna“. To musí připouštět možnost, že některá jsoucna se neukazují (nebo aspoň mohou neukazovat).

4.

Jen z důvodů logického postupu nyní maličko přeskočím (jen o něco víc než jeden odstavec), neboť Patočka si záměrně něco nechal na pozdější chvíli, zatímco já to potřebuji hned. Patočka říká (162): „K tomu, aby se něco zjevovalo, je zapotřebí, aby se to zjevovalo, objevovalo někomu“ (a pak hned přechází k „prožitku nebo myslí“ – tady ovšem hned také vidím chybu, ale o tom později). Po mém soudu je třeba vidět rozdíl mezi tím, když se něco (Patočka říká „věc“, což já rád nemám, řekl bych raději „něco“ nebo „někdo“, eventuelně „skutečnost“) „ukazuje“ bez ohledu na to, zda se někdo dívá nebo jak pozorně se dívá atd., a tím, když se to „jeví“ právě někomu, tj. nějakému subjektu (a já bych tu nemluvil hned o „prožitku“ a hlavně ne o „mysli“, neboť mám za to, že k pochopení světa resp. vůbec skutečnosti náleží respekt k tomu, že jsou i

subjekty nižší úrovně než člověk, a že ty rovněž nějak reagují na své okolí, tj. na okolní skutečnosti, pokud se jim také nějak „jeví“, a to aniž bychom mohli hned mluvit o jejich „prožívání“ – zvláště když jsou neživé resp. před-živé, takže ani pro-žít nemohou – a aniž bychom vůbec mohli mluvit o nějaké jejich „mysli“). Uvedu k lepšímu objasnění příklad.

5.

Když vidím psa (nebo vránu atd.), nevidím ho ze všech stran, ale nepochybuji o tom, že i na té straně, kterou je ode mne odvrácen, nějak „vypadá“, tj. že se tam nějak „ukazuje“. Už z toho je zjevné, že se mi – jako odněkud se dívajícímu subjektu – pes nikdy nemůže ukazovat „celý“; přesto se někomu jinému může ukazovat i z té stránky, která je mi (přesněji z mé perspektivy) momentálně nepřístupná. Mohu ovšem psa obejít a ověřit si, že nějak vypadá i z druhé strany. Naproti tomu nemám jako vnější pozorovatel přístup k tomu, jak se ukazuje třeba nějaký nádor v jeho vnitřnostech, ale mohu si takový přístup zjednat při operaci. Určité vnější příznaky nádoru mohu zjistit i „zvenčí“ (ovšem za předpokladu, že jsem na to náležitě připraven, že dovedu ty příznaky zpozorovat a že znám z dřívější zkušenosti – ať své nebo cizí, eventuálně z knih –, co znamenají a k čemu poukazují, čeho jsou symptomem, takže pak neoperuji „nazdařbůh“); ale zde jde jen o poměrně malý rozdíl oproti všemu tomu, co vidím. Také jedna strana psa, kterou vidím a která se tudíž „ukazuje“ také mně, je jen „symptomem“ toho, že to zvíře má i odvrácenou stranu, která se sice neukazuje právě mně, ale ukazuje se třeba někomu jinému, pokud tam někdo takový je, anebo se ukazuje „jen tak“, i když to nikdo nepozoruje a nevidí. Proto musíme připustit, že i stav vnitřností daného psa, i když se neukazuje nikomu z vnějších pozorovatelů, protože zůstává skryt pod kůží a pod dalšími třeba vrstvami jiných orgánů, se „sám o sobě“ ukazuje, jak ostatně může zvěrolékař zjistit třeba při operaci.

6.

Je tu však ještě jeden mnohem významnější aspekt našeho problému, a to aspekt časový. Právě proto je důležité si za příklad vybrat živého tvora (a nikoli karafu s vodou a sklenku, na nichž prý – právě i podle Patočky – Husserl demonstroval všechny své fenomenologické teze). Zatímco jsme až dosud připustili, že se nám (resp. žádnému pozorovateli, žádnému „subjektu“) pes neukazuje celý, po všech stránkách, a že si leccos musíme domýšlet a eventuálně dost komplikovaně ověřovat (třeba právě operací nebo pitvou mrtvého zvířete apod.), takže pro nás není nikdy přístupné vše, co se (právě) ukazuje, nýbrž jen něco z toho, nyní nám půjde o to si náležitě uvědomit, že to, co se nyní a zde ukazuje, není zdaleka vše, co se kdy jako tento skutečný pes ukazovalo a co se ještě bude ukazovat. Jinak řečeno: to, co se ukazuje, není nikdy celý pes, protože celý pes je jeho celý život, od narození až po uhynutí. Vidíme-li v této chvíli před sebou určitého psa, vidíme ho třeba jako dospělého, ale nevidíme ho jako štěně, a nevidíme ho ani jako poloslepého starého psa, který se už těžce pohybuje a je téměř hluchý. A přece celý pes je toto všechno, co náleží k jeho životu a co se postupně ukazuje v pozvolných, ale neustálých proměnách. A tak jako musíme chápat, že jedna strana psa, kterou ze své perspektivy vidíme, není ještě celý pes, a musíme i to, co nevidíme, nějak předpokládat a počítat s tím, tak musíme předpokládat a počítat i s tím, že ten konkrétní pes, co se nám teď částečně ukazuje jako dospělé zvíře, byl kdysi také štěnětem a jednou bude starým psem (pokud se toho dožije). A právě toto domýšlení, toto aktivní doplňování toho, co se momentálně a právě nám neukazuje, i toho, co se už nikomu ukázat nemůže (leđa na fotografii), a toho, co se ještě (do této chvíle) nikomu ukazovat nemůže, protože pes zatím tak dlouho ještě nežil, je zapotřebí k našemu pochopení, že jde o jednoho jediného psa, který má i právě nyní některá skrytá, ale ukazující se „místa“, a který má i svou vlastní minulost a svou vlastní budoucnost, které se ovšem teď vůbec neukazují a ukazovat ani nemohou: tedy k tomu, abychom *ustavili* pro sebe tohoto psa jako „fenomén“. Tento námi *ustavený* fenomén musí respektovat jak to, co se nám ukazuje jako „zjevné“ před námi, tak to, co se můžeme a musíme domýšlet o tom, co by se nám ukázalo dokonce i právě teď, kdybychom podnikli nějaké akce (kterými bychom ovšem mohli také onomu zvířeti ublížit), a musí ovšem respektovat i všechno to, co se teď před námi neukazuje, ale co k celému životu onoho psa náleží resp. také ještě bude náležet). I když tam bude co do detailních znalostí vždycky chybět nesmírně mnohé, naše porozumění fenoménu tohoto psa a porozumění celé skutečnosti toho psa (ale také pojetí psa vůbec) atd. nám dovoluje se trochu víc a lépe vyznat ve světě kolem nás, než kdybychom byli odkázáni jen na své momentální „prožitky“ a procesy naší „mysli“.

7.

Jakýmsi vedlejším cílem tohoto výkladu je zdůvodnění našeho odmítnutí empiristického chybného předpokladu (přesněji: falešné konstrukce) tzv. bezprostředních zkušenostních dat. Nic takového neexistuje – buď můžeme zvenčí konstatovat (rozpoznávat) nějaké vnější (předmětné) podněty (a ty musíme samozřejmě nějak ustavovat, eventuálně konstruovat a potom sestavovat a konfrontovat atd.), anebo můžeme popisovat tzv. počitky, vjemy, impresy atd. jako psychické (duševní) jevy a stavy, ale nic z toho nám nebude přístupné ani jako cosi „bezprostředního“, ani jako jakási „ryzí danost“, ale vždycky se na tom bude podílet naše porozumění a předporozumění, vyznačující se intencionalitou a tedy ustavováním tzv. intencionálních modelů, které nelze ztotožňovat ani s žádnými skutečnostmi „o sobě“, ani s pouhými „stavy mysli“ či „duševními jevy“. (až sem – 22.7.08)

(nedokončeno) – dale nepokračováno (lvh)

8.

9.

10.